Žaneta D v o ř á k o v á (Praha)

ANNA FERRARI: DIZIONARIO DEI LUOGHI LETTERARI IMMAGINARI. UTET Libereria, Torino 2007, 654 s.

V roce 2002 představila Anna Ferrariová v časopise Rivista italiana di onomastica svůj ambiciózní projekt Slovníku fiktivních míst v literatuře (Dizionario dei luoghi immaginari della letteratura)[1)]. O pět let později spatřil tento slovník s mírně pozměněným názvem (Dizionario dei luoghi letterari immaginari, tj. Slovník fiktivních literárních míst) světlo světa.

Autorka si v něm vytkla cíl opravdu nemalý – představit fiktivní místa, která se objevují v literatuře od nejstarších mýtů až po současnost, a to v celé „západní“ literatuře. Podíváme-li se do indexu excerpovaných materiálů, uvidíme, že čerpala nejen z děl spisovatelů západoevropských, ale i z ruských klasiků a autorů ze Severní a Latinské Ameriky. Z českých literátů jsou zastoupeni Karel Čapek (R.U.R.), Ignát Hermann (U snědeného krámu), Vladislav Vančura (Konec starých časů), Jaroslav Vrchlický (Legenda o svatém Prokopu) a Jan Weiss (Dům o tisíci patrech), tedy autoři a díla velice různorodého charakteru – je přitom otázkou, zda šlo o záměr autorky slovníku, či spíše o náhodný výběr.

A. Ferrariová představuje na úvod tři kritéria, podle nichž postupovala při výběru materiálu pro svůj slovník. Prvním z nich je podmínka, že jméno musí být zachyceno v literárním díle – vyloučena jsou tedy jména známá z filmů apod. Dalším kritériem je možnost jednoznačné identifikace daného místa (myšleno uvnitř fikčního světa díla). Třetím a nejproblematičtějším kritériem je literární důležitost a věhlas díla, v němž se jméno vyskytuje. Výběr spisovatelů i děl musel být nutně „drasticky“ omezen, a asi by tedy nebylo na místě vytýkat autorce, proč do slovníku zahrnula právě tohoto, a ne jiného autora či dílo; konečně i A. Ferrariová sama přiznává, že si je vědoma toho, že výběr titulů byl značně subjektivní i podléhající změnám v průběhu času.

V úvodu slovníku též nalézáme krátké poznámky týkající se „věrohodnosti“ fiktivních jmen, dále vztahu fiktivních jmen a reality a nechybí ani rozbor různých typů jmen a jejich forem (např. jména napodobující tvořením vzory reálných jmen nebo naopak jména zdůrazňující svou vymyšlenost a autorskou hru apod.).

[1)] A. Ferrari, Un contributo allo studio della toponomastica letteraria: il progetto del Dizionario dei luoghi immaginari della letteratura, Rivista italiana di onomastica VIII, 2002, s. 403 – 422.

Co vše je ve slovníku chápáno jako ona fiktivní literární místa? Předně je třeba říci, že jsou to místa, která nefigurují na našich zeměpisných mapách, jsou to jména ryze imaginární, dále místa imaginární, i když nesoucí aluzi na svět reálný, místa mimozemská, místa z budoucnosti, místa „ideální“, která se vzdálila realitě, místa alegorická, symbolická, mytologická atd. Konkrétně se jedná o „města, regiony, říše, ostrovy, řeky, moře, hory, ale někdy také lesy nebo studny, opatství či hrady, hospody a studentské koleje, lodě a planety, charakterizované jménem, které je identifikuje a které nekoresponduje s žádným reálným místem.“[2] I z tohoto neúplného výčtu je patrné, že slovník neobsahuje pouze toponyma, jak bychom očekávali, ale např. i jména lodí, tedy chrématonyma. Právě zařazení jmen lodí nepovažuji za náležité, resp. bylo by třeba odlišit případy, kdy je loď opravdu dějištěm příběhu (např. Noemova archa) a kdy loď nefunguje v příběhu jako „místo“ děje, jako je tomu např. u lodí Amélie a Pensylvánie z Čapkovy hry R. U. R., jejichž jména mají ve slovníku svá samostatná hesla, i když se ve hře stávají maximálně předmětem zdvořilostní konverzace: „Nevracejte se po Amélii, slečno Gloryová. Barometr silně klesá, na 705. Počkejte na Pensylvánii, to je velmi dobrá, velmi silná loď.“[3] Další loď z Čapkovy hry s příznačným názvem Ultimus[4] představuje poslední šanci na záchranu obyvatel ostrova, je to nevyužitá možnost, symbol. Ve hře je však i tato loď chápána vždy jen jako prostředek, nikoli jako „prostor“.

Podívejme se nyní na skladbu hesla ve slovníku. Všechna jména míst jsou uvedena pouze v italštině, popř. tak, jak se jejich pojmenování v italské literární a kulturní tradici vžilo[5]. Domnívám se, že by však bylo vhodnější uvádět např. do závorky i originály jmen, a to jednak kvůli jejich jasné identifikaci, jednak proto, že každý jejich překlad či převod je již do jisté míry interpretací. Hesla jsou řazena abecedně. Každé z nich obsahuje informaci o tom, ze kterého díla a od kterého autora jméno pochází. Následuje stručný popis daného místa, v některých případech je naznačena souvislost s reálným předobrazem a někdy bývá vysvětlena i etymologie názvu. U sledovaných českých spisovatelů není etymologie vysvětlena ani u jednoho ze jmen excerpovaných z jejich děl. Zřetelně dle mého názoru chybí zvláště u Vančurova zámku Kratochvíle (ve slovníku jako Kratochville), neboť je tak čtenář

---

[2] A. Ferrari, Dizionario dei luoghi letterari immaginari, Torino 2007, s. 7.
[3] K. Čapek, R.U.R., Praha 1972, s. 17.
[4] Autor nechává postavy vysvětlit význam tohoto jména: „HELENA: Alquiste, co znamená »Ultimus«? / ALQUIST: To znamená »poslední«. Proč? / HELENA: Že se tak jmenuje má nová loď. Viděl jste ji? Myslíte, že brzo – – uděláme výlet?“ (K. Čapek, o. c. v pozn. 3, s. 38)
[5] Zatímco např. v českém překladu románů o Harry Potterovi byla převedena i místní jména Bradavice nebo Prasinky, v italském vydání ságy zůstala tato jména v anglických originálech Hogwarts a Hogsmead, proto je v této podobě nalezneme i ve slovníku.

neznalý češtiny ochuzen o osvětlení Vančurovy slovní hříčky s apelativem „kratochvíle“, která je přitom v románu přímo tematizována: „Když to opat uslyšel, dal se do zvučného smíchu a doopravdy daroval onomu Koketákovi něco země. Učinil to, maje ruku v týle a pronášeje tato slova: »Tu máš, ty chlapíku, za tu *kratochvíli*, kterou jsi mi způsobil.« Odtud (jak snadno poznáte) pochodí jméno našeho zámku. Koketák jej postavil v přísném slohu MISTRA TŘEBOŇSKÉHO. (Tu je na místě zmíniti se, že nejde o renesanční Kratochvíli poblíže Nechánic.)“[6] Navíc přepisem zámku Kratochvíle jako Kratochville dochází k významovému posunu, neboť „ville“ znamená v italštině vila, v češtině však takováto konotace u jména není.

Za dosti diskutabilní považuji snahu A. Ferrariové opisovat či vymýšlet jména míst, která spisovatel v díle nepojmenoval. Domnívám se, že absence jmen je součástí autorské strategie a domýšlení těchto jmen jde proti záměru celého díla. Navíc podobné opisy a „rekonstrukce“ mohou být i zavádějící, neboť nejsou ve slovníku nijak signalizovány. Autorka v úvodu výslovně upozorňuje na konkrétní případ Ostrova Robinsona Crusoe, ale u ostatních hesel není jisté, zdali uvedené jméno užívá opravdu autor, či zda jde o konstrukt z pera A. Ferrariové. Mezi českými hesly slovníku se tak např. objevuje Prokopova jeskyně (ve slovníku jako Grotta di Procopio), což má být místo, kde žil světec v epické básni Jaroslava Vrchlického Legenda o sv. Prokopu. Jde o prostor přesně vymezený a velice detailně popsaný: „Prostranná sluj suchá byla, / jako satan předpověděl, / skalné sloupy klenbu nesly / krápníkovou, mech se chytil / zelený a pěkně šedý / na kořeny starých stromů, / které jako mocné žíly / protkávaly celou klenbu. / Sem tam v koutech suché listí / sladkým dechem podjeseně / zavonělo, sotva noha / zapletla se v jeho snítky. / Sotva zvěř tu skrýši znala. / Hustá tíseň keřů, větví / kryla vchod, že ani jedna / nevpadla sem kapka deštná. / Útulná tma rozložená / kryla vše, jen blesk se mihnul / slabým kmitem skrze houští / a zas hasnul, – pouze šelest / deště v listí neustával.“[7] Nikde v celé básni však toto místo není nazváno „Prokopovou jeskyní“! Mluví se o něm pouze jako o „jeskyni“ či „sluji“ (je tedy označováno apelativně), sv. Prokop sice chápe jeskyni jako „svou“, ale v básni nenalezneme žádné propriální pojmenování tohoto prostoru. Ještě markantnějším příkladem je „Snědený krám“ (ve slovníku jako Bottega inghiottita). V románu I. Hermanna není obchod Martina Žemly nikde takto pojmenován. Až když je hlavní hrdina nalezen mrtev, začnou se mezi sousedy šířit zvěsti, že jeho krám byl nalezen „vyjedený“, a celý román končí zvoláním učedníka před obchodem: „Snědený krám!“[8], které však nelze považovat za propriální označení daného objektu, ale pouze

[6] V. Vančura, Konec starých časů, Praha 1987, s. 18.
[7] J. Vrchlický, Legenda o svatém Prokopu, Praha 1884, s. 9 – 10.
[8] I. Hermann, U snědeného krámu, Praha 1982, s. 403.

za ironii hodnotící život a krach hokynáře Žemly... Právě zavádějící opisy a vymýšlení jmen vnímám jako nejslabší stránku celého díla.

Přes uvedené větší či menší výhrady však považuji slovník A. Ferrariové za velice cenný. Můžeme jej s rovnat s jinými tohoto druhu, např. se starším Slovníkem neskutečných míst[9] A. Manguela a G. Guadalupiho. Slovník A. Ferrariové by se jistě mohl stát inspirací pro další podobná díla (např. zaměřená pouze na okruh jedné národní literatury či na jedno období apod.).

[9] A. Manguel – G. Guadalupi, The Dictionary of Imaginary Places, New York 1980